Saidova Farog‘at Otabek qizi

Urganch davlat universiteti Psixologiya yo‘nalishi stajyor tadqiqotchisi

Email: saidovafarogat10@gmail.com

TALABALARDA KASBIY IDENTIFIKATSIYANING SHAKLLANISH BOSQICHLARI VA PSIXOLOGIK TAHLILI

Annotatsiya

Ushbu maqola universitet talabalari orasida professional identifikatsiyani shakllantirish bosqichlarini o'rganadi va bu jarayonning keng qamrovli psixologik tahlilini taqdim etadi. Kasbiy identifikatsiyaning rivojlanish dinamikasiga, jumladan, uning dastlabki shakllanishi, o'rganilishi, mustahkamlanishi va barqarorlashuv bosqichlariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqotda professional identifikatsiyani shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan motivatsiya, o'zini anglash, mulohaza yuritish, qadriyatlarga yo'naltirilganlik va ijtimoiy ta'sir kabi asosiy psixologik omillar ta'kidlangan. Tadqiqot natijalari talabalar orasida samarali professional o'zini o'zi belgilashni osonlashtirish uchun oliy ta'lim muassasalarida tizimli psixologik yordam va kasbga yo'naltirish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar

kasbiy identifikatsiya, talabalar, psixologik tahlil, identifikatsiyani shakllantirish bosqichlari, motivatsiya, o'zini o'zi anglash, mulohaza yuritish, martaba rivojlanishi, ijtimoiy ta'sir, professional o'zini o'zi belgilash..

Abstract

This article studies the stages of professional identity formation among university students and provides a comprehensive psychological analysis of this process. Particular attention is paid to the dynamics of the development of professional identity, including the stages of its initial formation, learning, consolidation and stabilization. The study highlights the main psychological factors that significantly affect the formation of professional identity, such as motivation, self-awareness, reflection, value orientation and social influence. The results of the study emphasize the need for systematic psychological support and career guidance in higher education institutions to facilitate effective professional self-determination among students.

Keywords

professional identity, students, psychological analysis, stages of identity formation, motivation, self-awareness, reflection, career development, social influence, professional self-determination.

Аннотация

В данной статье изучаются этапы формирования профессиональной идентичности среди студентов вузов и проводится всесторонний психологический анализ этого процесса. Особое внимание уделяется динамике развития профессиональной идентичности, включая

этапы ее первоначального формирования, обучения, консолидации и стабилизации. В исследовании выделены основные психологические факторы, существенно влияющие на формирование профессиональной идентичности, такие как мотивация, самосознание, рефлексия, ценностная ориентация и социальное влияние. Результаты исследования подчеркивают необходимость систематической психологической поддержки и профориентации в высших учебных заведениях для содействия эффективному профессиональному самоопределению студентов.

Ключевые слова

профессиональная идентичность, студенты, психологический анализ, этапы формирования идентичности, мотивация, самосознание, рефлексия, карьерное развитие, социальное влияние, профессиональное самоопределение.

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiyaning zamonaviy davrida inson kapitalining sifati ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning asosiy omiliga aylandi. Universitet talabalari, kelajakdagi mutaxassislar sifatida, mehnat bozorini shakllantirishda va barqaror rivojlanishni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shuning uchun talabalar orasida professional identifikatsiyani shakllantirish muhim ilmiy va amaliy masalaga aylandi. So'nggi xalqaro tadqiqotlarga ko'ra, butun dunyo bo'ylab bitiruvchilarning taxminan 30-40% o'z mutaxassislik sohalarida ishlamaydi, bu ularning o'quv yillarida yaxshi rivojlangan professional identifikatsiyaning yo'qligidan dalolat beradi.

Kasbiy identifikatsiyani shakllantirish jarayoni bir zumda emas, balki bir nechta rivojlanish bosqichlari orqali sodir bo'ladi. Bu bosqichlar odatda professional qiziqishlarni dastlabki anglash, martaba variantlarini faol o'rganish, tanlangan kasbga sodiqlik va oxir-oqibat professional rollarni o'z-o'zini anglash bilan integratsiyalashni o'z ichiga oladi. Har bir bosqichga turli xil psixologik omillar, jumladan, ichki motivatsiya, shaxsiy qadriyatlar, kognitiv aks ettirish va ijtimoiy muhit ta'sir qiladi.

Islohotlarni amalga oshirayotgan oliy ta'lim tizimlarini o'z ichiga olgan ko'plab rivojlanayotgan va o'tish davri iqtisodiyotlarida talabalar ko'pincha xabardor martaba tanlashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Oliy ta'limga kirish imkoniyatlarining kengayishi, imkoniyatlarni oshirish bilan birga, talabalarning tayyorgarligi va martaba tayyorgarligida ham xilma-xillikning oshishiga olib keldi. Bu professional identifikatsiyani shakllantirish bosqichlarini o'rganishni talabalarning akademik va professional talablarga qanday moslashishini tushunishda ayniqsa muhimdir.

Ushbu maqola talabalarda professional identifikatsiyani shakllantirishning har bir bosqichining psixologik xususiyatlarini tahlil qilishga va bu jarayonga ta'sir qiluvchi asosiy omillarni aniqlashga qaratilgan. Shu tariqa, u talabalarning kasbiy o'sishi va mehnat bozoriga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini rag'batlantiradigan yanada samarali ta'lim va psixologik qo'llab-quvvatlash tizimlarini rivojlantirishga hissa qo'shishga intiladi.

Adabiyotlar sharhi. Talabalar orasida professional identifikatsiyani shakllantirish muammosi xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlarda turli nazariy va metodologik nuqtai nazardan keng o'rganilgan. Kasb tanlashni bir martalik qaror sifatida ko'rib chiqqan avvalgi yondashuvlardan farqli o'laroq, zamonaviy tadqiqotlar professional identifikatsiyani ichki va tashqi omillar ta'sirida dinamik, bosqichga asoslangan psixologik jarayon sifatida talqin qiladi.

Xalqaro tadqiqotlarda identifikatsiyani rivojlantirish konsepsiyasi rivojlanish psixologiyasi tomonidan sezilarli darajada shakllantirilgan. Masalan, J. Marcia shaxslarning tadqiqot va majburiyat bosqichlaridan qanday o'tishini tasvirlaydigan identifikatsiya holati paradigmalarini

joriy etish orqali identifikatsiyani shakllantirish tushunchasini kengaytirdi[1]. Ushbu asos, ayniqsa, talabalarning noaniqlikdan barqaror professional identifikatsiyaga qanday o'tishini tushuntirishda muhimdir. Xuddi shunday, D. Superning hayot davomiyligi, hayot makon nazariyasi professional identifikatsiya hayotning turli bosqichlarida rivojlanib borishini, talabalik davri esa martaba afzalliklarini kristallashtirish va aniqlashtirish uchun juda muhimligini ta'kidlaydi[2].

Yana bir muhim hissa ijtimoiy kognitiv nazariyadan kelib chiqadi, bu yerda A. Bandura martaba bilan bog'liq xatti-harakatlarni shakllantirishda o'ziga ishonchning rolini ta'kidlaydi[3]. O'ziga ishonch darajasi yuqori bo'lgan talabalar faol martaba tadqiqotlarida ishtirok etishlari va ishonchli professional tanlovlar qilishlari ehtimoli ko'proq. Bundan tashqari, Savickas kabi zamonaviy tadqiqotchilar martaba qurish konsepsiyasini joriy etishdi, bunda shaxslar o'zgaruvchan mehnat bozori sharoitlariga javoban shaxsiy hikoyalar va moslashuvchanlik orqali o'zlarining professional kimligini qanday faol ravishda shakllantirishlariga e'tibor qaratishdi[4].

So'nggi global tadqiqotlar ham globalizatsiya va raqamlashtirishning talabalarning professional kimligini shakllantirishga ta'sirini ta'kidlaydi. Yangi kasblarning paydo bo'lishi va an'anaviy martaba yo'llarining o'zgarishi talabalardan moslashuvchan va moslashuvchan kimlikni rivojlantirishni talab qiladi. Empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab talabalar uzoq vaqt davomida martaba bo'yicha ikkilanishni boshdan kechirishadi, bu esa zamonaviy dunyoda kimlikni shakllantirishning murakkabligini aks ettiradi[5].

O'zbekiston sharoitida talabalarning professional kimligini shakllantirish masalasi, ayniqsa, davom etayotgan ta'lim islohotlari munosabati bilan tobora ko'proq e'tiborni tortmoqda. Milliy tadqiqotchilar yoshlarning professional rivojlanishining psixologik, pedagogik va ijtimoiy jihatlarini o'rganib, qadriyatlarga yo'naltirilganlik, milliy mentalitet va ijtimoiy-madaniy muhitning muhimligini ta'kidladilar. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talabalarning professional kimligiga oilaning kutganlari, ta'lim sifati va muayyan kasblarga nisbatan jamiyatning munosabati kuchli ta'sir qiladi.

Bundan tashqari, O'zbekiston hukumati ta'lim tizimini takomillashtirish va yoshlar rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator muhim huquqiy va strategik hujjatlarni qabul qildi. Prezidentning 2030-yilgacha oliy ta'limni rivojlantirish to'g'risidagi PF-5847 (2019)-sonli Farmoni ta'lim sifatini oshirish va uni mehnat bozori talablariga moslashtirishga qaratilgan bo'lib, bu talabalarning professional shaxsini shakllantirishga bevosita hissa qo'shadi[6]. Prezidentning PQ-3775 (2018)-sonli qarorida ham oliy ta'limni modernizatsiya qilish va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashni takomillashtirish zarurligi ta'kidlangan[7]. Bundan tashqari, yoshlarni ish bilan ta'minlash va tadbirkorlikka qaratilgan davlat dasturlari talabalarga o'zlarining professional shaxsini o'rganish va mustahkamlash uchun qulay sharoitlar yaratadi[8].

Umuman olganda, ham xalqaro, ham o'zbek adabiyoti professional shaxsni shakllantirish tizimli qo'llab-quvvatlashni talab qiladigan ko'p qirrali va bosqichma-bosqich jarayon ekanligini tasdiqlaydi[9,10]. Biroq, talabalar o'rtasida shaxsni shakllantirishning har bir bosqichining psixologik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratadigan yanada integrativ tadqiqotlarga ehtiyoj qolmoqda. Ushbu tadqiqot jarayonning keng qamrovli psixologik tahlilini taqdim etish orqali ushbu bo'shliqni bartaraf etishga qaratilgan.

Metodologiya. Ushbu tadqiqot universitet talabalari orasida professional identifikatsiyani shakllantirish bosqichlarini tahlil qilish va ularning psixologik xususiyatlarini integratsiyalashgan tadqiqot yondashuvi orqali aniqlashga qaratilgan. Metodologiya nazariy tahlil va empirik tadqiqotlarning uyg'unligiga asoslangan bo'lib, tadqiqot muammosini har tomonlama tushunishni ta'minlaydi.

Tadqiqotning nazariy asoslari identifikatsiyani rivojlantirish, martaba shakllantirish va o'zini o'zi anglashning zamonaviy psixologik va pedagogik yondashuvlariga tayanadi. Professional identifikatsiyaning kontseptual asoslarini aniqlash va uning asosiy rivojlanish bosqichlarini, jumladan, tadqiqot, majburiyat va barqarorlashtirishni ajratish uchun ilmiy adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish, sintez qilish va tizimlashtirish kabi usullar qo'llanildi.

Tadqiqotning empirik qismi oliy ta'lim muassasalaridagi turli akademik fanlardan kelgan bakalavr talabalari o'rtasida o'tkazildi. Turli o'qish yillari, jins va ixtisoslashuv sohalari bo'yicha vakillikni ta'minlash uchun tabaqalashtirilgan namunaviy usul qo'llanildi. Bu akademik va shaxsiy o'sishning turli bosqichlarida professional identifikatsiya qanday rivojlanishini yanada ob'ektiv tahlil qilish imkonini berdi.

Ma'lumotlarni to'plash uchun psixodiagnostika vositalari to'plamidan foydalanildi. Bularga professional identifikatsiya holatini, motivatsiyasini va o'zini o'zi anglash qobiliyatini o'lchaydigan standartlashtirilgan so'rovnomalar, shuningdek, o'zini anglash va aks ettirish qobiliyatlarini baholovchi shkala kiradi. Bundan tashqari, tadqiqotchi tomonidan talabalarning martaba intilishlari, qadriyat yo'nalishlari va tanlagan kasblari haqidagi tasavvurlarini o'rganish uchun tuzilgan so'rovnoma ishlab chiqilgan. Talabalarning tajribalari va ularning kasbiy rivojlanishiga bo'lgan munosabatini chuqurroq tushunish uchun yarim tuzilgan intervyular va kuzatishlar kabi sifatli usullar ham qo'llanilgan.

To'plangan ma'lumotlar tavsifiy va xulosa statistik usullari yordamida tahlil qilindi. Tavsifiy statistika talabalarning kasbiy identifikatsiyasini shakllantirishdagi umumiy tendentsiyalar va naqshlarni umumlashtirish uchun ishlatilgan, korrelyatsiya tahlili esa psixologik omillar va identifikatsiya rivojlanishining turli bosqichlari o'rtasidagi munosabatlarni aniqlashga yordam bergan. Ushbu yondashuv motivatsiya, aks ettirish va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash kabi asosiy o'zgaruvchilarning nisbiy ta'sirini aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida axloqiy mulohazalarga qat'iy rioya qilindi. Ishtirok etish ixtiyoriy edi va respondentlarga tadqiqotning maqsadi haqida ma'lumot berildi. Ishtirokchilarning maxfiyligi va anonimligi ta'minlandi va ma'lumotlar faqat ilmiy maqsadlar uchun ishlatilgan.

Umuman olganda, tanlangan metodologiya talabalar orasida kasbiy identifikatsiyani shakllantirish bosqichlarining psixologik xususiyatlarini o'rganish uchun ishonchli asos yaratadi va bu murakkab rivojlanish jarayonini chuqurroq tushunishga hissa qo'shadi.

Natijalar va muhokama. Empirik tadqiqot natijalari universitet talabalari orasida professional identifikatsiyani shakllantirish bir nechta o'zaro bog'liq omillar ta'sirida dinamik, bosqichma-bosqich psixologik jarayon ekanligini tasdiqlaydi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, talabalar professional identifikatsiyani rivojlantirishning turli bosqichlari, jumladan, tadqiqot, majburiyat va barqarorlashtirish bo'yicha notekis taqsimlangan.

Respondentlarning katta qismi tadqiqot bosqichida bo'lib, faol qidiruv, noaniqlik va turli martaba variantlarini taqqoslash bilan tavsiflanadi. Bu talabalar o'rtacha darajadagi motivatsiyani namoyish etdilar, ammo aniq professional maqsadlar va barqaror majburiyatga ega emas edilar. Bu hozirgi global tendentsiyalarni aks ettiradi, bu yerda axborotga kirishning ortishi va tez o'zgarib borayotgan mehnat bozori yoshlar orasida martaba bo'yicha ikkilanish davrini uzaytiradi.

Majburiyat bosqichida yana bir guruh talabalar aniqlandi, bu yerda shaxslar allaqachon dastlabki martaba tanlovini amalga oshirgan va o'zlarini ma'lum bir kasb bilan bog'lay boshlaganlar. Bu talabalar ichki motivatsiya, o'zini anglash va o'z qobiliyatlariga ishonchning yuqori darajasini ko'rsatdilar. Natijalar ichki motivatsiya va tadqiqotdan majburiyatga o'tish o'rtasida kuchli ijobiy

bog'liqlikni ko'rsatadi, bu motivatsion omillar professional identifikatsiyani shakllantirishda muhim rol o'ynashini ko'rsatadi.

Respondentlarning kamroq qismi barqarorlashuv bosqichiga yetdi, bu bosqichda professional o'ziga xoslik shaxsning o'zini o'zi anglashiga integratsiyalashadi. Bu talabalar yuqori darajadagi refleksiv fikrlash, aniq martaba maqsadlari va kuchli professional mansublik tuyg'usini namoyish etdilar. Shuningdek, ular amaliyot va professional tarmoqlar kabi amaliy tajribalarda ishtirok etishga ko'proq moyil bo'lishdi, bu esa ularning o'ziga xosligini yanada mustahkamladi.

Tadqiqot shuningdek, o'ziga ishonch, mulohaza va qadriyatlarga yo'naltirilganlik kabi psixologik omillar bosqichlar orasidagi rivojlanishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. O'ziga ishonchi yuqori bo'lgan talabalar martaba izlashda ko'proq faolroq va professional qarorlar qabul qilishda ko'proq ishonchli edilar. Xuddi shunday, yaxshi rivojlangan refleksiv ko'nikmalarga ega bo'lganlar o'zlarining kuchli tomonlarini yaxshiroq baholay olishdi va ularni martaba talablariga moslashtira olishdi.

Ijtimoiy va ta'lim muhitlari ham hal qiluvchi rol o'ynashi aniqlandi. Qo'llab-quvvatlovchi oilaviy munosabatlar, kasbga yo'naltirish xizmatlaridan foydalanish imkoniyati va amaliyotga yo'naltirilgan o'quv muhiti professional o'ziga xoslikning rivojlanishiga ijobiy hissa qo'shdi. Aksincha, yo'l-yo'riqning yo'qligi va tashqi bosim (masalan, majburiy martaba tanlovlari) o'ziga xoslikning tarqalishi va past majburiyat bilan bog'liq edi.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, jumladan, raqamli transformatsiya va o'zgaruvchan mehnat bozori talablari sharoitida professional identifikatsiyani shakllantirish jarayoni yanada murakkablashdi va cho'zildi. Ko'pgina talabalar yangi professional voqelikka moslashishda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar, bu esa oliy ta'lim muassasalarida psixologik va pedagogik qo'llab-quvvatlash tizimlarining ahamiyatini oshiradi.

Natijalarni muhokama qilish zamonaviy xalqaro tadqiqotlar bilan moslikni ko'rsatadi, bu shuningdek, talabalarning katta qismi uzoq vaqt davomida o'tish davri yoki beqaror identifikatsiya bosqichlarida qolishini ta'kidlaydi. Bu talabalarning ichki motivatsiyasini, o'zini anglashini va martaba moslashuvini kuchaytirishga qaratilgan tizimli aralashuvlar zarurligini ta'kidlaydi.

Umuman olganda, natijalar shuni ko'rsatadiki, professional identifikatsiyani samarali rivojlantirish nafaqat individual psixologik tayyorgarlikni, balki tizimli institutsional qo'llab-quvvatlashni ham talab qiladi. Ta'lim jarayoniga martaba bo'yicha maslahat berish, mulohaza yuritish amaliyotlari va real hayotdagi professional ta'sirni integratsiya qilish talabalarning barqaror va mazmunli professional identifikatsiyani shakllantirish qobiliyatini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Xulosa va tavsiyalar. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, universitet talabalari orasida professional identifikatsiyani shakllantirish murakkab, ko'p bosqichli psixologik jarayon bo'lib, unga ham ichki, ham tashqi omillar ta'sir qiladi. Ichki motivatsiya, o'zini anglash, mulohaza yuritish va qadriyatlarga yo'naltirilganlik kabi ichki omillar talabalarning professional identifikatsiyasini o'rganish, unga sodiq qolish va barqarorlashtirish qobiliyatiga sezilarli darajada hissa qo'shadi. Shu bilan birga, oilaviy qo'llab-quvvatlash, ta'lim muhiti va kasbga yo'naltirish xizmatlari kabi tashqi ta'sirlar bu rivojlanishni osonlashtirish yoki to'xtatishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Izlanishlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab talabalar uzoq vaqt davomida o'tish bosqichida qoladilar, bu ularning kelajakdagi martaba qoniqishi va professional moslashuvchanligiga ta'sir qilishi mumkin.

Natijalarga asoslanib, bir nechta tavsiyalar berish mumkin. Birinchidan, oliy ta'lim muassasalari talabalarni professional identifikatsiyani shakllantirishning barcha bosqichlarida qo'llab-quvvatlaydigan uzluksiz va tuzilgan kasbga yo'naltirish dasturlarini amalga oshirishlari kerak. Ushbu dasturlar akademik maslahatlar bilan cheklanib qolmasligi kerak, balki talabalarga nazariy bilimlarni real dunyo professional amaliyoti bilan bog'lashga yordam beradigan seminarlar, ustozlik va amaliy amaliyotlarni o'z ichiga olishi kerak.

Ikkinchidan, psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini kuchaytirish, o'zini anglash, mulohazakorlik ko'nikmalari va ichki motivatsiyani oshirishga qaratilgan bo'lishi kerak. O'quv mashg'ulotlari va maslahatlar talabalarga o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini baholashga, martaba maqsadlarini aniqlashtirishga va xabardor professional tanlovlar qilishga yordam beradi.

Uchinchidan, mustaqil professional qarorlar qabul qilishni rag'batlantiradigan va ortiqcha tashqi bosimni kamaytiradigan muhitni yaratish uchun oilaviy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari jalb qilinishi kerak. Uyda va ta'lim muassasalarida yo'l-yo'riq va rag'batlantirish madaniyatini yaratish talabalarning o'zlari tanlagan kasblarga bo'lgan ishonchini va sadoqatini oshirishi mumkin.

Va nihoyat, martaba rivojlanishi va professional identifikatsiya ta'limini o'quv dasturlariga integratsiya qilish talabalarni raqamli transformatsiya va paydo bo'layotgan kasblar kabi o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga moslashishga tayyorlashi mumkin. Ham psixologik, ham tarkibiy omillarni hal qilish orqali ushbu choralar barqaror, bardoshli va mazmunli professional identifikatsiyani shakllantirishga hissa qo'shadi, natijada talabalarning martaba tayyorgarligini va uzoq muddatli professional muvaffaqiyatini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Marcia J.E. Identity in adolescence // Handbook of Adolescent Psychology. – New York: Wiley, 1980.
2. Super D.E. A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development // Journal of Vocational Behavior. – 1980. – Vol. 16. – P. 282–298.
3. Bandura A. Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change // Psychological Review. – 1977. – Vol. 84. – P. 191–215.
4. Savickas M.L. Career Construction Theory and Practice // Career Development and Counseling. – New Jersey: Wiley, 2013.
5. Brown D. Career Choice and Development. – San Francisco: Jossey-Bass, 2002.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni PF-5847-son. Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori PQ-3775-son. Oliy ta’lim tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari. – Toshkent, 2018.
8. O‘zbekiston Respublikasi “Yoshlar – kelajagimiz” davlat dasturi. – Toshkent, 2018.
9. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: Universitet, 2010.
10. Nishonova Z.T. Shaxs va kasbiy rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2018.